TAG PLATS!

CIVILSAMHÄLLETS DEMOKRATISKA UTRYMME OCH RÄTTEN TILL ORGANISERING

CONCORD SVERIGE

TAG PLATS!

CIVILSAMHÄLLETS DEMOKRATISKA UTRYMME OCH RÄTTEN TILL ORGANISERING

INLEDNING 3

CIVILSAMHÄLLET OCH RÄTTEN ATT ORGANISERA SIG 4

INTERVJUER 5-17

CIVILSAMHÄLLET OCH DEMOKRATIN UNDER HOT 8

POLITIK FÖR CIVILSAMHÄLLETS DEMOKRATISKA UTRYMME 18

UTVECKLINGSSAMARBETE FÖR CIVILSAMHÄLLETS DEMOKRATISKA UTRYMME 20

TILL CIVILSAMHÄLLETS FÖRSVAR I EU OCH FN 22

KONKRETA RÅD FÖR ATT FRÄMJA CIVILSAMHÄLLETS UTRYMME 24

SAMMANFATTNING 26

REFERENSLISTA 27

Författare: Christina Wassholm, Sofia Tuvestad och Åsa Thomasson.

Tryck: Lasertryck
Layout: E&G Design

CONCORD SVERIGE
Besöksadress: Medborgarplatsen 3, plan 8
Postadress: Box 4306, 102 67 Stockholm
08-648 99 50
Organisationsnummer: 802401-0855
www.concord.se

CONCORD Sverige är en plattform som samlar 62 organisationer. Tillsammans vill vi påverka Sveriges och EU:s utvecklingspolitik för en hållbar och fredlig värld utan fattigdom och orättvisor. CONCORD Sverige är en av 28 nationella plattformar i CONCORD Europa, som samlar drygt 2600 civilsamhällesorganisationer i Europa.

CONCORD SVERIGE

INLEDNING

Det finns anledning till djup oro. Den demokratiska utvecklingen går bakåt i flera delar av världen och utrymmet för civilsamhället beskärs. Människor som arbetar för demokrati, mänskliga rättigheter och miljö får svårare att organisera sig och de som redan lever under förtryck och diskriminering trycks tillbaka allt hårdare. Statistik och vittnesmål visar på ett akut läge.

Genom historien har människor i civilsamhället spelat en avgörande roll: suffragetterna i England, försvarare av kvinnors rätt att bestämma över sina egna liv och kroppar, kampen mot apartheid i Sydafrika, Martin Luther Kings och afroamerikanska kyrkors arbete för svartas rättigheter i USA, och fackföreningsrörelsens kamp i Sverige och andra länder är några milstolpar. Miljörörelsens arbete mot miljögifter, kvinnorörelsens avgörande roll för fred i Liberia, och kampen mot diktaturer i Latinamerika och östra Europa är ytterligare exempel. Under de senaste månaderna har unga människor mobiliserat en stor rörelse i USA för starkare vapenkontroll efter upprepade skolskjutningar.

Hur skulle världen se ut idag utan den kamp som människorättsförsvarare och miljöförsvarare har fört genom historien? Hur kommer vår gemensamma framtid att se ut om deras arbete omöjliggörs? Det är dessa frågor vi behöver ställa oss för att inse situationens allvar och vad den kräver.

Vi 18 svenska organisationer som står bakom rapporten hanterar konsekvenserna av den negativa utvecklingen varje dag. Representanter för våra partnerorganisationer delar på de följande sidorna med sig av hur situationen påverkar deras liv.

Det är Sveriges ansvar att fortsätta höja blicken, skärpa fokus och ta nya initiativ. Nu krävs en tydlig politik med omfattande satsningar som stärker människors rätt att organisera sig och verka inom ett pluralistiskt och livskraftigt civilsamhälle. Genom ett antal rekommendationer vill vi bidra till diskussionen om vad beslutsfattare inom svensk utvecklings- och utrikespolitik, liksom civilsamhällets egna organisationer, kan göra för att vända utvecklingen.

Följande organisationer inom CONCORD Sveriges arbetsgrupp för civic space står bakom denna rapport: Afrikagrupperna, Diakonia, ActionAid Sverige, Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF), Svenska missionsrådet (SMR), Individuell Människohjälp (IM), Kvinna till Kvinna, PMU, Silc, Naturskyddsföreningen, Svenska kyrkans internationella arbete, Världsnaturfonden WWF, Fair Action, RFSU, Union to Union, Forum Syd, Rädda barnen och Plan International Sverige.

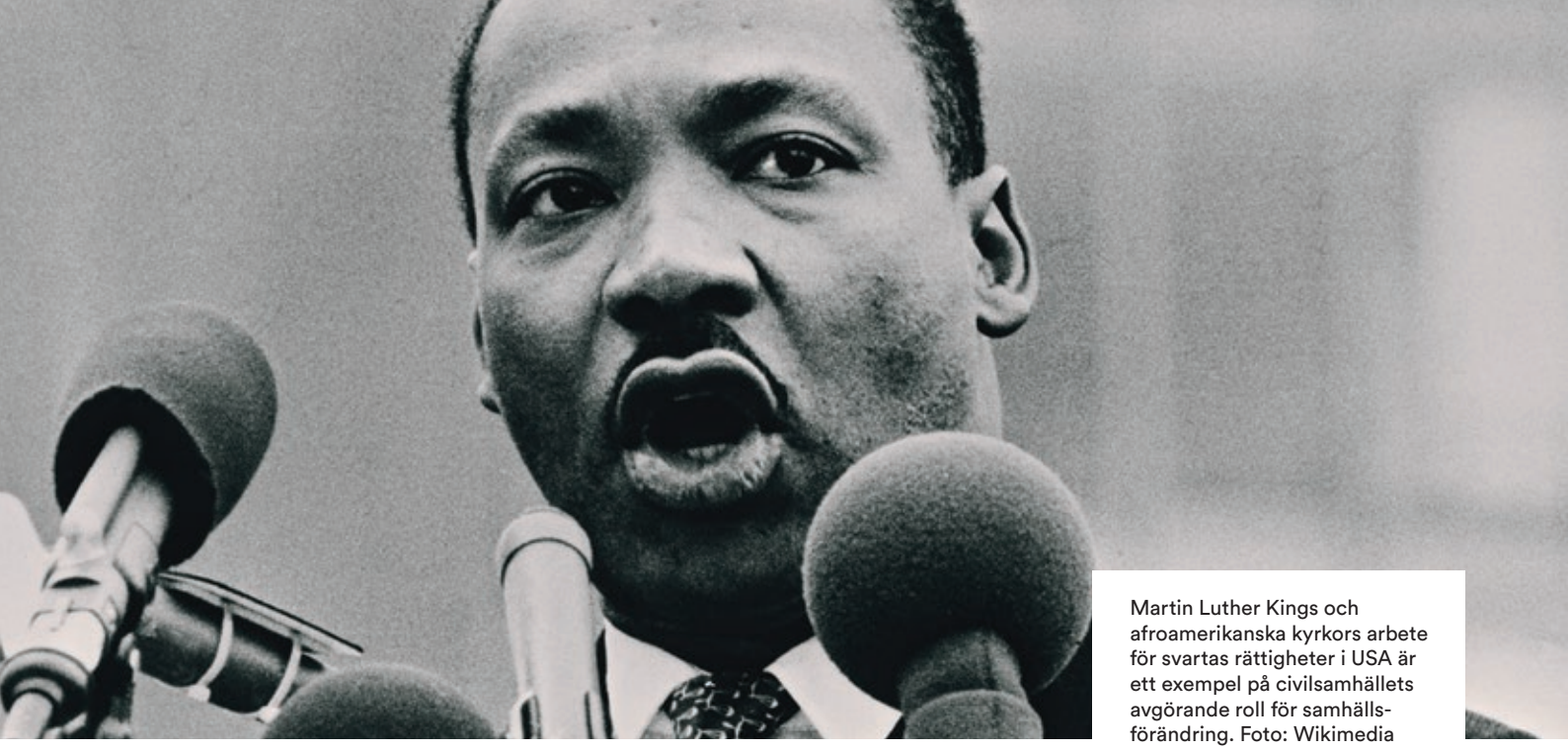

Martin Luther Kings och afroamerikanska kyrkors arbete för svartas rättigheter i USA är ett exempel på civilsamhällets avgörande roll för samhällsförändring. Foto: Wikimedia commons

CIVILSAMHÄLLET OCH RÄTTEN ATT ORGANISERA SIG

Civilsamhället är en arena där människor möts för att organisera sig och delta i samhället, bidra till gemensam nytta och glädje, lyfta frågor till den politiska dagordningen eller protestera mot diskriminering, ojämlikheter eller maktmissbruk. Civilsamhällesorganisationer (CSO:er) och rörelser kan även göra människors deltagande och vilja till förändring mer effektiv och systematisk.[1]

Civilsamhället rymmer också krafter som inte verkar för allas lika värde och rättigheter. I denna text diskuterar vi dock främjandet av ett pluralistiskt civilsamhälle som reflekterar olika gruppers intressen, behov och erfarenheter samt tar människors lika fri- och rättigheter som sin utgångspunkt. Ett sådant levande civilsamhälle med en mångfald av aktörer är en central del av demokratin.

Civilsamhället och demokratin

Civilsamhället, tillsammans med oberoende media, är centralt för demokratin inte minst som granskare av makten och genom att utkräva ansvar och transparens. CSO:er kan med brett perspektiv försvara och främja mänskliga rättigheter, fungera som kanaler för marginaliserade gruppers röster och förmedla åsikter som avviker från etablerade politiska och ekonomiska intressen. Civilsamhället stärker människors möjligheter till inflytande i förhållande till staten och andra aktörer i maktposition såsom företag, utbildnings- och kulturinstitutioner och religiösa aktörer. Mötes- och föreningsfriheten är mänskliga rättigheter som utgör en förutsättning för människors inflytande i samhällsfrågor och för att andra rättigheter ska kunna åtnjutas och försvaras.

CSO:ers arbete är ofta avgörande för om marginaliserade gruppers rättigheter och intressen inkluderas i utvecklingsinsatser. Civilsamhället behövs för att säkerställa grundläggande principer inom utvecklingssamarbetet, såsom ett rättighetsbaserat arbetssätt samt åtagandet i Agenda 2030 om att ingen ska lämnas utanför - *leave no one behind* – som innebär att insatser ska motverka alla former av diskriminering och ojämlikhet.

En mänsklig rättighet att organisera sig

Flera artiklar i FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter garanterar rätten att organisera sig, däribland artikel 20 som specifikt behandlar mötes- och föreningsfrihet. Yttrandefrihet, religions- och övertygelsefrihet samt rätten att ansluta sig till fackförening är nära sammankopplade med rätten att organisera sig och mötas. Vikten av dessa rättigheter betonas ytterligare i konventionerna om medborgerliga och politiska rättigheter, mot diskriminering av kvinnor, mot rasdiskriminering och för barns rättigheter. Stater och andra aktörer måste respektera dessa rättigheter och stater har dessutom en skyldighet att aktivt försvara och främja mänskliga rättigheter när de hotas eller kränks, vare sig det är av individer, extremistgrupper, privata företag, auktoritära religiösa ledare, andra civilsamhällesaktörer eller myndigheter.

GILDA RIVERA, ordförande för Centro de Derechos de Mujeres (CDM), en feministisk organisation som arbetar för kvinnors rättigheter och självbestämmande i Honduras.

”Det demokratiska utrymmet begränsas i vårt land på flera olika sätt av grupper med makt. Den ekonomiska och politiska eliten vill begränsa människors rättigheter. Det sker genom repression, hot och mord på personer som tror på social rättvisa och arbetar mot diskriminering och förtryck. Människor som försvarar sina rättigheter förföljs och kriminaliseras. Det skapar rädsla. Medierna används ofta för att stigmatisera och svartmåla människorättsförsvarare och organisationer. Nya lagar som begränsar mötes- och föreningsfriheten och yttrandefriheten har också införts. Framstegen som gjorts för kvinnors rättigheter försöker religiösa och fundamentalistiska grupper stoppa genom att förhindra kvinnors deltagande och cementera stereotypa könsroller i samhället.

Situationen skapar ångest och stress i oss alla. Det hindrar oss från att kunna utveckla långsiktiga strategier. Det krossar familjer och det sociala kollektivet. Ibland har jag bara lust att kasta in handduken. Jag tänker att jag skulle kunna leva ett lugnare liv utan så stora risker, utan att vara rädd. Men den politiska övertygelsen hjälper oss trots allt att fortsätta. Det här är en livsuppgift. Att möta stormarna. Att fortsätta göra det vi gör och synliggöra det som händer. Att visa andra typer av värderingar och att skapa något positivt.”

Diakonia är svensk samarbetsorganisation till Centro de Derechos de Mujeres

”Var flexibla och pragmatiska. Om det tar stopp på en väg, prova en annan.”

BASSEM MAHER är en fredsexpert och aktivist som arbetar främst med religions- och övertygelsefrihet i Egypten. Han verkar för att öka medvetenheten om och förändra attityder till rättighetsfrågor och fred.

”Situationen för civilsamhället i Egypten har försämrats de senaste åren och det märks på olika sätt. Nya regler har gjort det väldigt svårt för organisationer att ta emot bidrag, både från utländska givare och inom Egypten.

Det värsta är att gränserna för vad som är tillåtet hela tiden ändras så det går inte riktigt att veta vad som är lagligt eller olagligt längre. De nya lagarna ger utrymme för tolkningar, till exempel kan en person anklagas för att hota den ’nationella harmonin’, något som kan betyda nästan vad som helst. Det krävs väldigt vaga grunder för att en aktivist ska hamna i fängelse.

Utvecklingen skapar en atmosfär av rädsla som får människor att tveka inför att engagera sig. Det förstärks av att civilsamhället i media porträtterats som förrädare som får utländska pengar från fientliga länder. Det är en bild som nu satt sig i samhället, och ’mänskliga rättigheter’ har blivit ett smutsigt begrepp. Vi känner oss ständigt hotade vilket gör oss mer tvekande, ibland nästan paralyserade, inför att ta tag i allt som vi vill göra.”

PMU är svensk samarbetspartner till Bassem Maher

Civilsamhällets rätt att verka

Stater får inte försvåra för människor att mötas och organisera sig genom lagar eller regler. I föreningsfriheten ligger rätten att söka, få och använda resurser för sin verksamhet och stater måste tillåta organisationer att söka sådana resurser också från utlandet, i enlighet med internationell rätt.[2] CSO:er ska heller inte särbehandlas negativt jämfört med exempelvis företag.[3] Den förre FN-rapportören för mötes- och föreningsfrihet, Maina Kiai, har varnat för det ökade införandet av specifika åtgärder riktade mot CSO:er. Det rör bland annat krav på betungande granskningsregler eller särskilda skatteregler i syfte att försvåra mottagandet av utländskt stöd, vilka ofta motiveras med hänvisning till risken för finansiering av terrorism.

Det demokratiska utrymmet och förutsättningar för civilsamhällets existens

De som utkräver rättigheter och driver människorättsliga frågor ska inte utsättas för våld, hot eller andra former av kränkningar. Om så ändå sker är det statens ansvar att de som står bakom kränkningarna straffas och att de som utsatts skyddas. Dessvärre är straffriheten för brott mot människorättsförsvarare och miljöförsvarare ett utbrett problem i många länder.

Åtaganden i flera internationella överenskommelser uttrycker att stater ska bidra till gynnsamma förutsättningar (*enabling environment*) för civilsamhället att kunna existera och verka i sin egen rätt. Det handlar om utformningen av den lagstiftning som reglerar icke-statliga organisationer, skatteregler för ideella organisationer, regleringar om deras ansvar och transparens, mekanismer för finansiering och strukturer för deltagande.[4] I utvecklingssamarbetet har internationella givare ett ansvar för lokala organisationers möjlighet att verka, genom hur de finansierar och samarbetar med dem.[5] Det handlar även om att integrera civilsamhället i sin egen rätt i dialogen om utvecklingssamarbete, i linje med principerna om utvecklingseffektivitet och de gemensamma åtagandena.[6]

> **”Nu måste vi lägga tid på att övertyga myndigheter om vårt existensberättigande istället för att arbeta för fred.”**

MANAL AL-TALEB är koordinator för ett program om kvinnors politiska deltagande i organisationen Arab Women Organisation (AWO) i Jordanien.

”I Jordanien märks begränsningarna i den nya NGO-lagen som till exempel säger att icke-statliga organisationer inte får engagera sig i politiska frågor. Därmed kan myndigheterna kalla en aktivitet för politisk om de inte vill att organisationer ska hålla på med den. Organisationer måste ansöka om tillstånd för att få lov att arrangera ett seminarium eller workshop på ett hotell eller annan allmän plats. Organisationer måste få tillstånd från regeringen för varje nytt projekt trots att organisationen redan är registrerad. De nya riktlinjerna för att motverka finansiering av terrorism påverkar också civilsamhället i Jordanien. Vår organisation väntar just nu på ett tredje tillstånd från banken för en överföring av pengar från en givare, som banken vägrar utföra utan ett skriftligt godkännande från regeringen. Organisationer möter de här begränsningarna när de förespråkar demokrati och mänskliga rättigheter, engagerar sig i påverkansarbete eller försöker utkräva ansvar – i motsats till när de bistår myndigheterna med hjälp.

Kvinnliga aktivister är i frontlinjen i arbetet för fred, mot våld och extremism. Men nu måste vi lägga tid på att övertyga myndigheter om vårt existensberättigande istället för att arbeta för fred. Vi upplever också att det kommer nya begränsningar från givare. Det har blivit ett problem att givare kräver så utförliga ansökningar och detaljerad resultatrapportering. En givare efterfrågade att vi skulle skriva namnen på våra anställda i ett speciellt system för anti-terrorism. Givare tar inte hänsyn till begränsningarna för lokala organisationer i sina tidsramar för ansökning av projektstöd. Kvinnoorganisationer är värst drabbade av alla dessa begränsningar, eftersom de flesta av dem har ett litet antal medlemmar och saknar kapacitet att hantera all byråkrati.”

Individuell Människohjälp (IM) är svensk samarbetsorganisation till Arab Women Organisation.

Global exploatering av naturresurser samt efterfrågan på mark ses som bidragande orsaker till de ökade hoten mot människor som försvarar rättigheter kopplade till miljö och mark.
Foto: Alva Snis Sigtryggsson

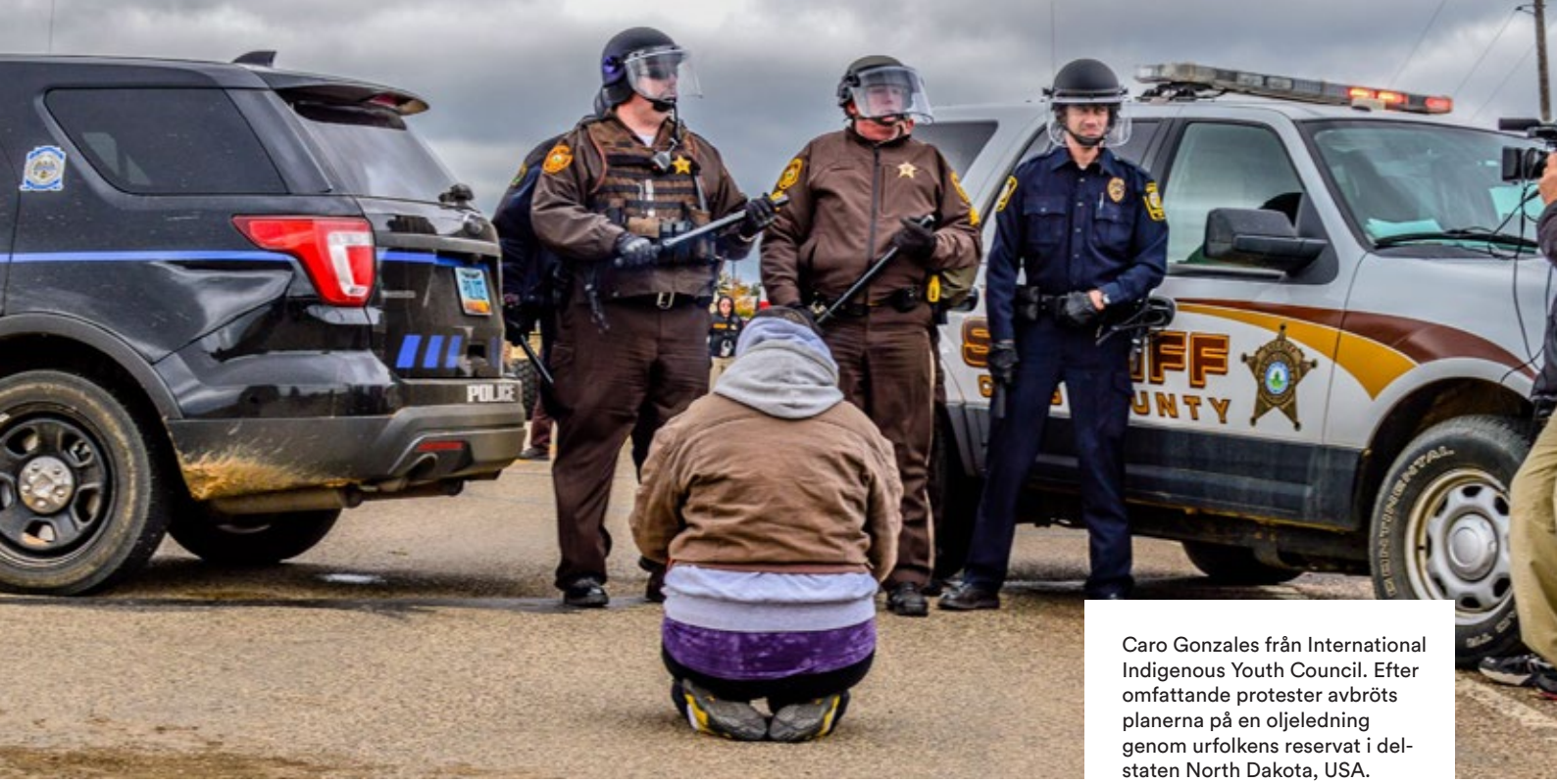

Caro Gonzales från International Indigenous Youth Council. Efter omfattande protester avbröts planerna på en oljeledning genom urfolkens reservat i delstaten North Dakota, USA. Foto: Rob Wilson.

CIVILSAMHÄLLET OCH DEMOKRATIN UNDER HOT

2017 var det tolfte året i rad som den demokratiska utvecklingen gick bakåt i fler länder än den gick framåt i. Utrymmet för civilsamhället beskärs allt hårdare i allt fler länder.[7] Det internationella civilsamhällesnätverket *CIVICUS* klassar utrymmet för civilsamhället i alla FN:s medlemsstater i kategorier från ”stängt” till ”öppet”. Deras sammanställning från april 2017 visar att endast tre procent av världens befolkning lever i vad som kan anses vara öppna samhällen. 44 procent bedöms leva i länder där utrymmet för civilsamhället är antingen helt stängt eller utsatt för kraftiga inskränkningar.[8]

Demokratins försvarare tystas

Organisationen *Front Line Defenders* rapporterar att 317 människorättsförsvarare mördades i 27 länder under 2017.[9] Majoriteten, 67 procent eller 209 personer, var människor som försvarade naturresurser, markrättigheter eller urfolks rättigheter. Våldet skedde i princip alltid i samband med stora utvinnings- och exploateringsprojekt, vilket visar på den nära kopplingen mellan attacker på människorätts- och miljöförsvarare och ekonomiska intressen. Förövaren går fortfarande fri i nio fall av tio. Nästan alla av aktivisterna hade mottagit minst ett dödshot innan de mördades, något som tyder på allvarliga brister i rättssystemet och att myndigheter inte tar sitt ansvar att skyndsamt hantera hoten.

Mord och fysiskt våld är de mest extrema uttrycken för hoten mot civilsamhället. *Front Line Defenders* visar i sin kartläggning att fabricerade brottsanklagelser mot människorättsförsvarare och miljöförsvarare är en av de vanligast förekommande strategier som används av de som vill inskränka det demokratiska utrymmet. Det finns statliga och andra aktörer som griper, anhåller och sätter människor i fängelse på dessa grunder. De anklagar dem för att agera mot nationens intresse eller för att samarbeta med terrorister. De smutskastar och baktalar, attackerar människorättsförsvarare fysiskt och på nätet eller i media, och misstänkliggör dem så att stödet från lokalsamhället och internationella aktörer minskar. Kvinnliga människorättsförsvarare hotas ofta med sexuellt våld eller med att deras familjer kommer att drabbas. De anklagas för “bristande moral” eller “lösaktighet”.

Freedom House beskriver i sin rapport *Freedom on the Net 2017* hur regeringar i mycket större utsträckning än tidigare manipulerar information på sociala medier. Ett rekordstort antal regeringar begränsade under 2017 mobil- och internettjänster av politiska skäl eller säkerhetsskäl, ofta i områden bebodda av etniska och religiösa minoriteter. Det var sjunde året i rad som friheten på nätet minskade. Bland begränsningarna finns fysiska attacker och nätattacker på människorättsförsvarare och oberoende media.[10]

JOSÉ PILAR CABRERA ALVARÉZ är präst och människorättsförsvarare i Guatemala. Han arbetar genom ett nätverk av civilsamhälles-organisationer för att vattenkällorna i bergsområdet Las Granadillas ska skyddas mot exploatering och att urfolks och småbönders rätt till försörjning säkras i området nu och för framtida generationer.

”Storgodsägare i området har på olika sätt hotat, smutskastat, och attackerat lokala ledare för att stoppa vårt arbete. Det har skett genom anonyma dödshot, trakasserier och ogrundade anklagelser med fabricerade bevis som lett till åtal. Vi har gång på gång tvingats lägga tid och kraft på att bevisa vår oskuld. Jag har flera gånger hotats till livet, arresterats och satts i husarrest. Många står under konstant dödshot. För att hantera situationen har vi gått samman och stärkt vårt arbete med icke-våld som metod. Stöd från organisationer från utlandet och från till exempel ambassader är avgörande.

Rädsla kan paralysera människor men vi måste övervinna den. Tron ger styrka att möta riskerna. Vi är inte ensamma utan många tillsammans. Det finns en solidaritet och gemenskap i detta.”

Genom den lutherska kyrkan i Guatemala, ILUGUA, och dess internationella nätverk, stöttar Svenska kyrkan människorättsförsvarare i Centralamerika.

MIRJANA MIROSAVLJEVIĆ BOBIĆ är chef för Reconstruction Women’s Fund, en serbisk organisation som stödjer kvinnoorganisationer över hela landet. Kvinnorättsorganisationer i Serbien kämpar både mot nationalistiska och traditionella värderingar i samhället.

”Det har inte varit något öppet utrymme på 30 år. Okej, det kanske finns utrymme för organisationer som har skapats av olika politiska partier, eller de som får statliga medel för att föra fram regeringens budskap – alltså sliskiga PR-byråer åt regimen – men deras utrymme är inte heller öppet. Om man måste dansa efter regimens pipa finns det inget oberoende.

Polisen tenderar att tillåta fascistgrupper att genomföra motdemonstrationer på samma tid och plats som människorättsgrupper. En annan taktik är att ha många fler poliser än nödvändigt på plats när människorättsgrupper har arrangemang. Det ser ut som att vi är farliga och att polisen behöver skydda allmänheten från oss. Anledningen till att kvinnoaktivister attackeras i Serbien är inte bara att vi är kvinnor, utan också för att vi är de mest ihärdiga regimkritikerna. Genom att vara så synliga krossar vi traditionella roller och det gör alla konservativa och fascister förbannade. Och så sätter attackerna igång – attacker med sexuella anspelningar är vanligast mot kvinnor som organiserar sig själva – de kallar oss horor, luder, smutsiga flator, varelser som ingen vill knulla. Jag vet, det är motsägelsefullt. Sen kommer attackerna på det yttre – att vi är feta, fula, har flottigt hår och så vidare. Låt oss inte glömma attackerna på oss för att vi är landsförrädare, för kvinnor ska ju säkra nationens framtid genom att agera reproduktiva maskiner.

Reconstruction Women’s Fund har funnits med på olika ’svarta listor’ som publicerats, listor över organisationer som ’inte respekterar Serbiens grundlag’. Vår hemsida har hackats ett par gånger och i en dagstidningsartikel framställdes vi som köpta med dollar. All press och alla attacker dränerar en på energi och styrka. Och de leder till en hög grad av självcensur.”

Kvinna till Kvinna är svensk samarbetsorganisation till Reconstruction Women’s Fund

Undersökningar från tankesmedjan *Pew Research Center* visar en negativ trend för religions- och övertygelsefriheten, vilket drabbar organisationer och individer i religions- och övertygelsegemenskaper, inklusive humanister, ateister och sekularister. I tankesmedjans senaste årliga rapport, som täcker 2015, syns en ökning av länder med restriktioner och/eller förekomst av våld mot detta slags organisationer. Svåra eller mycket svåra restriktioner från både statliga och icke-statliga aktörer finns i 40 procent av de 198 länder som studerats. 3/4 av världens befolkning bor i dessa länder. Läget är värst i Mellanöstern och Nordafrika (MENA-regionen), följt av Asien, men den största rapporterade ökningen av trakasserier och våldsanvändande kopplat till religion eller övertygelse skedde under 2015 i Europa.[11] Det kan till exempel röra sig om förbud mot all offentlig religionsutövning förutom den som sker inom ramen för samfund som är registrerade av staten, samtidigt som registreringsprocessen försvårar för grupper att få registrera sig.

“Svåra eller mycket svåra restriktioner från både statliga och icke-statliga aktörer finns i 40 procent av de 198 länder som studerats.”

Situationen för arbetstagare och fackliga aktivister följer en liknande negativ trend. Världsfacket *ITUC:s* rättighetsindex visar att antalet länder där arbetstagare utsatts för våld ökade från 36 till 52 mellan 2015 och 2016. Det har också skett en ökning av antalet länder där personer mördats på grund av sitt fackliga engagemang. I 50 av länderna i kartläggningen begränsas yttrandefriheten och mötesfriheten för arbetstagare.[12]

Uppgifter från *Transparency International* visar på ett samband mellan hög grad av korruption och svagt skydd för civilsamhällets rättigheter.[13] Organisationer som utmanar korruption, arbetar mot valfusk och maktmissbruk är särskilt utsatta. I länder som Belarus, Ryssland och Azerbajdzjan har myndigheter intensifierat trakasserier av CSO:er i samband med val eller folkomröstningar, tillfällen då en öppen debatt behövs som mest, något som stater också har en skyldighet att garantera.[14]

ARTHUR LAROK var tidigare landchef för ActionAid i Uganda. Han tror på att de som lever i fattigdom, förtryck och utanförskap måste ha makten att delta i beslut som rör deras liv.

”I slutet av 2017 gjordes en husrannsakan av ActionAids Uganda-kontor. Det var en reaktion från regeringen på ett allt starkare civilsamhälle, och specifikt vårt engagemang mot en ändring i konstitutionen som skulle innebära att presidenten skulle kunna sitta på obegränsad tid. Vi framställdes som en organisation som var inblandad i pengatvätt och olagliga pengatransaktioner, att vi ville störta regeringen och många fler skandalösa anklagelser. Regeringen ville hota oss och tvinga oss att dra oss tillbaka från den starka medborgarrörelsen som försvarar konstitutionen, och misstänkliggöra ActionAid för att vara en spion för utländska intressen.

Jag och en kollega blev utsatta för ändlösa förhör med myndigheterna. Vår egendom beslagtogs och våra bankkonton frystes vilket ledde till stora störningar av vår verksamhet under flera månader. Ibland stoppades aktiviteter av polisen, med förklaringen ’vi har order uppifrån att stoppa den här aktiviteten.’

Den rädsla och det tvivel som har såtts har definitivt påverkat organisationens rykte. Dessutom har givare dragit sig ur eftersom de inte känt att det varit säkert att överföra projektmedel då våra bankkonton var låsta för oss.

Jag lever med en ständigt närvarande känsla av rädsla och osäkerhet. Också för min familj. Det glöms ofta bort att vi har familjer, barn, åtaganden och är helt vanliga människor. Familjen känner oron. Det var mycket negativt publicitet kring mig, jag framställdes som partipolitisk person med ambitioner att störta regeringen. Man får ägna en hel del tid åt att förklara vem man är, istället för att fokusera på sitt jobb.”

ActionAid arbetar för global rättvisa och hållbar utveckling och finns även representerad i Sverige

JOY ONYESOH är ordförande för Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF) i Nigeria. Hon har bland annat lett omfattande och framgångsrika program för att förebygga våld och konflikt kring Nigerias nationella val.

”När givare skiftar fokus från rättighetsfrågor till humanitär hjälp och antiterrorism bidrar det till ett minskat utrymme för de delar av civilsamhället som arbetar långsiktigt med mänskliga rättigheter. Humanitär hjälp behövs, men man måste se att frihet är en avgörande faktor för att kunna bygga hållbara samhällen.

Jag ser hur en ökad militarisering av samhället tillsammans med könsstereotyper minskar utrymmet för kvinnorättsaktivister. Man undviker att gå ut på kvällen och att röra sig i områden med hög militär närvaro även på dagtid. Kvinnors kroppar ses som något för män att göra vad de vill med, och det gäller inte minst militär och säkerhetspersonal, vars uppgift är att ’skydda’ oss. Militariseringen påverkar kvinnors möjlighet att delta i det politiska livet negativt. Rädslan för militärt våld innebär en direkt begränsning av kvinnors möjlighet att delta i samhället.”

IKFF Sverige samarbetar med IKFF Nigeria

CARMENZA GÓMEZ ORTEGA leder organisationen National Association for Areas of Peasant Reserves (ANZORC) i Colombia som arbetar med att skapa självförsörjande jordbruksreservat som odlar grödor som ersätter koka-odling. De försvarar markrättigheter och naturtillgångar. De vill bidra till att de åtta miljoner människor som är internflyktingar ska kunna återvända hem.

”Som en följd av demobiliseringen av FARC-EP har tyvärr andra väpnade grupper kommit in och tagit över dessa områden. De fortsätter med droghandeln och tvingar bönderna att odla koka istället för andra grödor. Det har skett flera mord på sistone. Vi är chockade över att staten inte har lämnat garantier för bönderna att stanna kvar i området och vi är mycket oroliga eftersom vi räknar till mer än 200 personer som har mördats. Bland dem som var bönder var många en del av jordbruksreservaten och det fanns också urfolk och afro-colombianer bland offren. De ansvariga har inte identifierats och för tillfället vet vi inte vem som har mördat dem.

Vi firade fredsavtalen, demobiliseringen av gerillan och hela fredsprocessen, men vi ser inte något resultat för morden fortsätter, trots att militären är på plats. Det finns inte något riktigt förtroende för armén eftersom de tidigare samarbetat med paramilitära grupper och slagit ner på jordbrukare, människorättsförsvarare och aktivister. Vi rapporterar säkerhetsproblemen, men trots det har många kollegor antingen sämre eller inget personskydd alls längre.

Jag märker att flera ledare tystnat i väntan på att situationen ska lugna ner sig. Vi vet inte om den oroande utvecklingen beror på att det är val i Colombia i år, eller varför det är så mycket spänningar. Säkerheten för oss och bönderna är det grundläggande. Regeringen måste ta hårdare tag mot de nya paramilitära grupperna som tagit över efter FARC. De har bara bytt namn.”

Forum Syd samarbetar med ANZORC

Länder kopierar även lagstiftning av varandra. Det skedde till exempel i de över 60 länder som mellan 2014 och 2016 antog kopior eller snarlika varianter av lagar vilka klassar organisationer som tar emot internationellt stöd som utländska agenter.[15] Genom att misstänkliggöra och anklaga CSO:er för att gå någon annans ärende, skapas negativa attityder vilket i sin tur banar väg för trakasserier, gripanden och mord på människorättsförsvarare.

Även på internationell politisk nivå vittnar civilsamhällets aktörer om ett minskat demokratiskt utrymme. I FN har den tidigare generalsekreteraren observerat tilltagande hot och repressalier mot människorättsförsvarare som deltar i möten med FN-organ.[16] Den förre FN-rapportören för mötes- och föreningsfrihet har också uttryckt kritik mot det krympande utrymmet för civilsamhällets deltagande på multilateral nivå.[17]

Exemplen som nämnts här är bara ett urval, men de talar sitt tydliga språk. Inskränkningar av det demokratiska utrymmet är ett globalt fenomen. Samtidigt skiljer situationen sig mellan länder och mellan områden i samma land, och det är viktigt att komma ihåg att vissa grupper i samhället aldrig har haft utrymme att höras eller agera.

Ofta är det repressiva regeringar som står bakom åtstramningarna. Men det kan även vara exempelvis privata företag, religiösa auktoriteter, paramilitära grupper eller i vissa fall andra civilsamhällesaktörer. En stark ägarkoncentration och regeringskontrollerade medier bidrar också till det minskade utrymmet genom att filtrera bort budskap som civilsamhället för fram, eller genom att delta i smutskastningskampanjer mot människorättsförsvarare och miljöförsvarare.

Vad beror det minskade demokratiska utrymmet på?

Flera faktorer samspelar bakom inskränkningar av civilsamhällets utrymme. En central faktor är det ökade antalet auktoritära stater med repressiva regeringar, som är rädda att mista makten och därför vill tysta och utplåna opposition och kritiska röster. Det finns en större rädsla för folkliga resningar efter den arabiska våren i MENA-regionen och revolutionerna i Östeuropa. Att människor organiserar sig utanför de statliga strukturerna uppfattas som ett allvarligt hot av vissa makthavare.[18]

Ibland rör det sig om makthavare som vill skydda privata investeringar och inkomster eller undvika anklagelser om korruption. Det är även allt mer förekommande att vissa rättigheter, exempelvis fackliga rättigheter, inte erkänns som mänskliga rättigheter. Detta har lyfts av den tidigare FN-rapportören för mötes- och föreningsfrihet.[19] Ett växande globalt inflytande för odemokratiska stater, som Kina, försvagar ytterligare respekten för FN:s konventioner om mänskliga rättigheter.[20]

Den globala trenden mot försvagad demokrati förstärks av en ny politisk verklighet. Sedan attackerna mot USA den 11 september 2001 har säkerhetspolitiska prioriteringar både förändrats och i många fall fått effekter på fler politiska områden. I centrum står alla de regelverk och politiska normer som vuxit fram kring det så kallade kriget mot terrorismen, vilket även används som en förevändning för att inskränka civilsamhällets rättigheter. Det gäller inte minst möjligheten att ta emot finansiering från utlandet. Den ändrade synen på säkerhetspolitik påverkar också attityder och agerande gentemot fredsrörelser.

Nationalism och så kallade traditionella värderingar används i allt fler länder som medel för att behålla status quo och befästa makt. Utvecklingen mot ökad nationalism och populism har bidragit till försvagade åtaganden för mänskliga rättigheter från vissa länder i Europa och Nordamerika. Situationen slår särskilt hårt mot kvinnorättsförsvarare och hbtqi-rörelser, liksom mot samfund och trosbaserade organisationer från religiösa minoritetsgrupper och icketroende/sekularister.[21]

De ökade hoten och våldet mot människor som försvarar rättigheter knutna till miljö och mark, har framförallt att göra med global exploatering av naturresurser samt efterfrågan på mark. Detta sker särskilt i länder med bristande respekt för mänskliga rättigheter. Med ökad efterfrågan på bland annat timmer, palmolja och mineraler har det uppstått konflikter om urfolks territorier eller med lokalbefolkningen som brukar mark och nyttjar exempelvis skogsresurser. Konflikterna uppstår med såväl stater som med företag. Kriminella organisationer, polis och militär är ofta involverade i att främja exploateringen och vill ha tillgång till eller kontroll över resurserna.

Konsekvenser av hoten mot civilsamhället

Inskränkningarna av det demokratiska utrymmet har konkreta konsekvenser för människor och organisationer. Individer drabbas genom hot och förtal, reseförbud, falska anklagelser och orättfärdiga rättsprocesser, våld och mord. Organisationers arbete försvåras av olika typer av begränsningar i att ta emot, hantera eller redovisa finansiering, av regler och registreringskrav som gör det svårare att bilda och driva en organisation, av orimliga juridiska krav eller tillämpning av lagar, och av förtal och fysiska attacker mot kontor eller möten.[22] Ett ytterligare exempel är krav på att organisationer måste få sina projekt godkända av regeringen eller parlament. Det krympande utrymmet innebär minskade möjligheter till dialog, deltagande och inflytande för individer och organisationer i civilsamhället.

HOSSAM ELDIN ALY är ordförande för Egyptian Democratic Academy (EDA) och arbetar för att människor ska känna till de rättigheter de har som medborgare. Han vill bidra till ett demokratiskt Egypten där det råder frihet och jämlikhet.

”Regeringen har olagligförklarat organisationer som vår. Det pågår ständigt förtalskampanjer mot civilsamhällesorganisationer från myndigheternas sida. De förstör vårt rykte genom att porträttera oss som spioner för västländer, baserat på att vi har internationella kontakter. De drar in oss i utredningar och anklagar oss för olika påhittade brott. Många aktivister, jag också, har reseförbud och får inte lov att lämna landet, trots att det är en mänsklig rättighet.

Jag har levt med reseförbud i tre år så jag kan inte längre resa och sköta mitt jobb som jag brukade. Eftersom situationen är så osäker här har min fru och son lämnat landet och jag har inte träffat dem på två år. Det smärtar verkligen att inte kunna träffa min son, men samtidigt skulle jag inte kunna leva med att någon behandlar honom illa här i Egypten, och att han får höra lögner om mig.

Jag är ständigt medveten om säkerhetssituationen och har en känsla av att jag är bevakad. Jag har ändrat min livsstil och jag har mardrömmar. Det är en av de mest skrämmande sakerna med en polisstat som Egypten – det sätter sig i huvudet på en. Jag känner mig rädd och besviken. Men ibland ger det bränsle till min kämpaglöd.”

Swedish International Liberal Center (Silc) är svensk samarbetsorganisation till Egyptian Democratic Academy.

”Det viktigaste stödet är det politiska och att internationella organisationer backar upp oss så att vi får legitimitet.”

SARA GARCIA är feministisk aktivist och försvarare av mänskliga rättigheter. Hon strider för en avkriminalisering av abort i El Salvador och är engagerad i Colectiva Feminista.

”Via min aktivism vill jag att folk ska få upp ögonen för de orättvisor som systemet har normaliserat och de rättigheter som har kriminaliserats. Jag vill att den feministiska kampen ska få mer styrka.

Den nuvarande regeringen har visat större öppenhet mot civilsamhället. Ett par demonstrationer har blivit attackerade eller stoppade, men förtrycket kommer framförallt från fundamentalistiska konservativa rörelser med mycket makt och ekonomiska resurser. Många av organisationerna är religiösa och kopplade till Opus Dei. Det är framförallt dessa grupper som förföljer oss och hotar oss direkt eller indirekt. De menar att det är brottsligt att försvara mänskliga rättigheter. De använder strategier som att försöka frånta oss vår juridiska status som organisation eller blockera våra resurser. Hoten kommer också på sociala medier.”

Individuell Människohjälp samarbetar med Colectiva Feminista

Försvarare av hbtqi-rättigheter har länge varit utsatta och drabbas hårt av hoten mot civilsamhället. Foto: iStock

Hoten slår olika hårt mot olika grupper

Makthavare som vill inskränka det demokratiska utrymmet tenderar att rikta särskilt hårda attacker mot grupper som redan är strukturellt diskriminerade. För dessa människor utgör civilsamhället ofta den primära arenan för politiskt deltagande med resultatet att deras deltagande allvarligt begränsas, eller omöjliggörs, när det demokratiska utrymmet krymper. Odemokratiska krafter riktar in sig på att stänga utrymmet för rörelser som utmanar den politiska eller ekonomiska makten, men också mot grupper eller individer som ifrågasätter normer om exempelvis kön och sexualitet. Situationen förvärras av så kallade GONGOs[23], regeringstrogna pseudo-organisationer som driver regeringens linje och försöker skapa splittring och minska förtroendet för civilsamhället.[24]

När det demokratiska utrymmet begränsas skapar det hinder för barn och unga, vilka ofta redan har sämre förutsättningar att delta i samhället än vuxna. Det är vanligt förekommande att barn inte erkänns som aktörer i sin egen rätt och inte tillåts delta i beslutsfattande. När barn får ta plats vid bordet är det sällan som del av en etablerad process, och barn är i hög grad beroende av vuxenledda grupper för att få tillgång till beslutsfattande arenor. Barn- och ungdomsledda grupper möter ofta betydande begränsningar vad det gäller att starta och driva egna organisationer. I flera länder är det inte tillåtet för barn att registrera en organisation, ta emot finansiering eller öppna ett bankkonto.[25]

Religiösa aktörer kan vara repressiva eller utsatta och ibland både och. Som nämns ovan är många – inte minst de aktörer som representerar minoriteter eller utmanar makten – utsatta för kränkningar genom statliga restriktioner eller våld i samhället. Religiösa aktörer som står nära makten kan bidra till att andras rättigheter kränks, till exempel genom att legitimera statens restriktioner. Å andra sidan skärps ofta lagstiftningar som reglerar religiösa sammankomster och yttringar parallellt med övriga lagar som reglerar det demokratiska utrymmet. Men när så inte sker, ger det religiösa aktörer som är engagerade i arbetet för demokrati och mänskliga rättigheter en särskild möjlighet att agera - även om utrymmet är begränsat.

Kvinnor som organiserar sig löper stor risk att utsättas för hot och våld på specifika genusrelaterade sätt, däribland sexuellt våld, ryktesspridning, smutskastning och hot mot barn och familj. Kvinnorättsaktivister drabbas särskilt av växande nationalism och religiös fundamentalism som begränsar kvinnors yttrande- och rörelsefrihet, och kvinnorättsorganisationer har ofta sämre möjligheter till finansiering än andra organisationer.[26] Eftersom en stark feministisk rörelse är den enskilt viktigaste faktorn för att stärka kvinnors rättigheter och jämställdhet, innebär de ökade hoten mot kvinnorättsförsvarare även ett ökat hot mot kvinnors rättigheter och jämställdhet överlag.[27]

Sammanfattningsvis tecknar lägesbeskrivningen en mycket dyster bild. Det krävs initiativ, handling och resurser för att vända utvecklingen. Läs i nästa kapitel våra rekommendationer för hur svenska aktörer kan agera för att stärka civilsamhällets rätt att existera och verka fritt och oberoende.

EDUARD MARTIROSYN är engagerad i hbtqi rörelsen i Armenien och vill att fler ska förstå hur viktig rörelsen är och bidra till dess framväxt.

"För det första så sköter staten inte sitt grundläggande ansvar för att skydda mänskliga rättigheter. För det andra så erkänner de inte ens hbtqi-personer och därför inte heller deras problem. Däremot, trots att de inte erkänner att det finns hbtqi-personer, så gör de allt i sin makt för att öka homofobin i samhället. Oavsett vad vi gör för att öka respekten för hbtqi-personer i samhället så gör regeringen vad de kan för att rasera det. I förlängningen förstör det allt handlingsutrymme för hbtqi-personer. På vissa sätt så hindrar det vårt arbete, men det har också varit en sporre för mig att kämpa ännu mer."

RFSL är svensk samarbetsorganisation till Pink

”Det känns hemskt att jag inte kan uttrycka mina åsikter fritt och öppet om utvecklingen i Tanzania”

GLORIA MAFOLE arbetar för Christian Council of Tanzania (CCT) och vill se en konstitution i Tanzania som garanterar mänskliga rättigheter och demokrati och ger utrymme för kyrkor och övriga aktörer inom tanzaniskt civilsamhälle att försvara mänskliga rättigheter.

”Tanzaniska regimen har infört strikta och inskränkande lagar, såsom den så kallade ’Statistics Bill’ som begränsar forskning och användande av data. Lagar begränsar medias friheter och kritiska röster har mer eller mindre försvunnit från den offentliga debatten. Det har till och med blivit olagligt i vissa fall att ha en avvikande åsikt från regimen. Många är rädda att säga vad de tycker. Mina kommunikationskanaler övervakas, telefon och mail, och jag undviker ibland att säga som jag tycker, att uttrycka mina åsikter. I enstaka fall förföljer de mig och jag har också blivit hotad.

Det känns hemskt att jag inte kan uttrycka mina åsikter fritt och öppet om utvecklingen i Tanzania, trots att jag garanteras detta i vår konstitution och i de internationella överenskommelser vi som land har skrivit på. Det känns som att Tanzania är på väg tillbaka i tiden, med auktoritära regimer utan respekt för lagen.”

Svenska kyrkan samarbetar med Christian Council of Tanzania inom ramen för sitt internationella arbete

VESSELINA KAVRAKOVA är chef för naturvårdsorganisationen WWF i Bulgarien. Inom ramen för koalitionen *För naturen* driver WWF tillsammans med ett 20-tal bulgariska organisationer på för ett ökat demokratiskt utrymme.

”Ett påtagligt hot är den massiva smutskastning av oberoende organisationer som pågår i media. Miljöorganisationer, som var några av de första och starkaste oberoende rösterna efter 1990-talets omvälvningar i Östeuropa, hör till de som drabbas mest av kampanjerna. Vi kallas för ’den gröna maffian’ och ’den gröna bläckfisken’. De anklagar oss för att motarbeta nationell och ekonomisk utveckling, och för att stoppa miljoner i våra egna fickor. Bristen på oberoende media gör det nästan omöjligt att försvara sig. Vi är helt beroende av sociala medier och informella kanaler, och de har inte samma räckvidd.

Myndigheter tar även anklagelser i pressen som ursäkt för att utsätta organisationer för granskningar. Det är rena trakasserier, som kräver mängder av arbete för ofta resurssvaga organisationer. För min egen del känner jag en ständig press av smutskastningen. Det är tidsödande och tröttsamt att ständigt behöva bemöta anklagelserna.

Det gjordes ett försök att driva igenom lagstiftning om att klassa mottagare av ekonomiskt stöd från utlandet som ’utländska agenter’, men det stoppades tack vare civilsamhällets påverkansarbete.”

WWF i Sverige är samarbetspartner till WWF i Bulgarien

IYAD RIYAHI är medgrundare och forskare på organisationen Al Marsad i Palestina som jobbar för social och ekonomisk jämlikhet, och att minska fattigdom och arbetslöshet.

”Utrymmet för civilsamhället krymper i Palestina. Den israeliska ockupationen dominerar palestiniernas liv och göder en geografisk och politisk fragmentering. Den palestinska regeringen för en politik som förminskar organisationers och människorättsförsvarares roll i att främja mänskliga rättigheter.

”Regeringen använder ofta nationell säkerhet som en anledning att rättfärdiga arresteringar av aktivister.”

År 2000 antog den palestinska regeringen en lag om föreningar och icke-statliga organisationer. Denna lag används av myndigheterna för att reglera civilsamhällets aktiviteter, trots att artikel 1 i lagen säger att palestinierna har rätt att fritt bilda organisationer. Under de senaste åren har myndigheter på olika sätt försökt inskränka trovärdigheten hos ett antal sociala rörelser och koalitioner. Dessutom har civilsamhället uteslutits från flera dialoger om nationella handlingsplaner. Regeringen använder ofta nationell säkerhet som ett sätt att rättfärdiga arresteringar av aktivister. Vi blir också utsatta för påtryckningar från givare och det finns ibland en tydlig motsättning mellan nationella behov och de program som vissa givare driver. Många människorättsorganisationer har fått stänga ner på grund av finansieringssvårigheter.

Det råder en allmän känsla av frustration. De flesta lagar är menade att begränsa rättigheter, som den nya cyberbrottslagen som begränsar aktivisters utrymme också på sociala medier – som tidigare var en av få fria plattformar för att uttrycka åsikter.”

Individuell Människohjälp (IM) samarbetar med Al Marsad

TAREK MOUSTAFA ABDELFATTAH KAEIB är ordförande i den oberoende fackföreningen Real Estate Taxes employee's trade union och arbetar för egyptiska arbetares rättigheter och frihet.

”Regeringen använder sig av flera olika strategier för att förhindra vårt arbete. Dels formella, som lagar och regleringar. Det handlar också om hur de pratar om fackföreningar, som i ett tal av en regeringsrepresentant om att inte samarbeta med oberoende fackförbund för att de är 'satanistiska' organisationer. De använder sig också av byråkratiska hinder, som att tvinga fackliga ledare att byta arbetsplats, inställda löneutbetalningar, övertidsarbete för medlemmar i facket och så vidare.

Regeringen har också skapat egna lojala fackförbund som agerar emot de oberoende. De hindrar oss från att nå ut i media och ligger istället bakom smutskastningskampanjer mot oss i media, där vi utmålas som utländska agenter som vill förstöra vårt land. De slår ner på alla demonstrationer och protester, och arresterar ledare för oberoende fackförbund. Senast var hösten 2017 då jag och åtta andra ledare arresterades och anklagades för påhittade brott så allvarliga att de kan leda till avrättning.

Alla dessa inskränkningar innebär enorma svårigheter för min karriär, mitt engagemang som facklig aktivist och det påverkar mitt privatliv. Jag hotas med avsked från mitt jobb, eller med att bli omplacerad till avlägsna platser långt från facket och mitt hem. Men den allra största svårigheten är att min familj lever under press och att mina döttrar attackeras på universitetet och i skolan för att media beskriver mig som en utländsk agent som vill förstöra landet. Jag lever under en fruktansvärd press men jag insisterar på att fortsätta mot mitt mål. Jag är en människa som kämpar mot förtryck och frustration, som strävar mot frihet och social rättvisa.”

Svenska Union to Union samarbetar med Real Estate Taxes employee's trade unions internationella federation Public Services International

> **”Regeringen stöttar utåt sett barns rättigheter, men de lyssnar inte på oss barn.”**

X är en 17 år gammal människorättsförsvarare som är aktiv i den barnledda organisationen Youth Meets the Children Organization (YMETCO) i Filippinerna.

”Jag vill bli medlem i ungdomsrådet, eftersom jag vill att barn ska bli mer medvetna om och engagera sig i vad som händer i vårt grannskap Barangay. Regeringen stöttar utåt sett barns rättigheter, men de lyssnar inte på oss barn. När vi kommer till dem och vill prata får vi inte mycket tid och ibland tror de inte på det vi säger. Jag påverkas verkligen av regeringens attityd till barn och att de inte tar in våra åsikter. De säger att barn är framtiden, men de lyssnar inte på oss! Internationella organisationer bör samarbeta med oss barnorganisationer och verka för barns deltagande. Det är viktigt att de lyssnar till oss och låter oss delta, på det sätt som jag nu får göra min röst hörd i den här intervjun.”

Rädda Barnen samarbetar med Youth Meets the Children Organization.

Tess Asplund i protest mot Nordiska motståndsrörelsen under 1 maj-tåg i Borlänge. Asplund har själv beskrivit sin gest som en hyllning till Nelson Mandela. Foto: David Lagerlöf, Expo.

POLITIK FÖR CIVILSAMHÄLLETS DEMOKRATISKA UTRYMME

Civilsamhällets olika aktörer är oumbärliga samarbetspartners för att genomföra Agenda 2030 med de Globala målen för hållbar utveckling. Främjandet av civilsamhällets utrymme behöver vara en tydlig politisk prioritering för att vända tillbakagången för demokratin i världen.

I skrivelsen *Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i svensk utrikespolitik* (2016) slår regeringen fast att Sverige ska påtala försämringar vad gäller civilsamhällets utrymme i multilaterala och bilaterala sammanhang, och skydda och främja ett brett spektrum av människorättsförsvarare under hot. Vidare ska Sverige inom utvecklingssamarbetet använda anpassade och hållbara former för stöd till civilsamhället, särskilt i auktoritärt styrda samhällen. Regeringen har utvidgat Utrikesdepartementets rapporter om mänskliga rättigheter till att omfatta demokrati och rättsstatens principer med underrubriker om civilsamhällets utrymme samt mötes- och föreningsfriheten. Vid flera tillfällen har Sverige i multilaterala sammanhang uttalat sig om vikten av att respektera och stödja människorättsförsvarare.[28]

”Jag tycker att det är fullkomligt oacceptabelt att den svenska regeringen kan vara närvarande i ett land och inte bygga relationer med kvinnorörelsen.”

Joy Onyesoh, ordförande för Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF) i Nigeria.

I slutet av 2017 presenterade regeringen sin strategi för främjandet av demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatens principer genom utvecklingssamarbetet.

Ökad trygghet och säkerhet för aktörer som verkar för upprätthållande av de mänskliga rättigheterna listas där som ett av tio mål. Sida har rekommenderat en förstärkt samverkan mellan utvecklingssamarbete, utrikespolitik och andra politikområden. Vid konferensen Stockholm Civil Society Days 2017 konstaterade flera deltagare att Sveriges agerande på landnivå vad gäller civilsamhällets villkor, varierar mycket beroende på inställningen hos de anställda på ambassader.[29]

På nästa sida följer rekommendationer för att systematisera och stärka arbetet för att främja civilsamhällets demokratiska utrymme genom utrikespolitiken och utrikesförvaltningen.

REKOMMENDATIONER

TYDLIG STYRNING OCH STÖD. Utrikesdepartementet behöver utveckla en mer systematisk styrning och stöd till hela utrikesförvaltningen. Chefer på alla nivåer behöver genom sitt agerande belysa situationens allvar och vikten av att försvara civilsamhällets demokratiska utrymme.

UPPGRADERA VERKTYGSLÅDAN FÖR AMBASSADERNAS PERSONAL. Att arbeta aktivt med organisationer och försvarare av mänskliga rättigheter och miljö ska inte vara frivilligt, utan en tydlig del av varje ambassads uppdrag. Frågan om civilsamhällets utrymme bör arbetas in som en tvärgående fråga i alla uppdrag från Utrikesdepartementet till ambassaderna. Under avsnittet *Konkreta råd för att främja civilsamhällets utrymme* på sida 24 finns flera rekommendationer som skulle kunna ingå i riktlinjer för utrikesförvaltningen.

STÄRK DEN SYSTEMATISKA ANALYSEN AV CIVILSAMHÄLLETS VILLKOR OCH MÖTES- OCH FÖRENINGSFRIHETEN. Arbeta in dessa teman i varje avsnitt av regeringens skrivelse för mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer, inte bara i vissa avsnitt som idag. Även andra styrdokument för utrikespolitiken bör inkludera en analys av hur situationen för civilsamhället ser ut i koppling till det berörda området, samt hur politiken förhåller sig för att försvara och främja det demokratiska utrymmet.

SE SVENSKA ORGANISATIONER OCH DERAS PARTNERS SOM RESURS. Tillträdet till ambassader är ofta begränsat för lokal personal från svenska organisationer och deras partners. I uppdraget till ambassader bör ingå att ha kännedom om och samverkan med svenska organisationer och deras lokala partnerorganisationer i landet.

FÖLJ UPP AMBASSADERNAS LANDRAPPORTER OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I DIALOG PÅ LANDNIVÅ MED ORGANISATIONER. Det är ett steg i rätt riktning att civilsamhällets utrymme numera tas upp systematiskt i alla landrapporter. Genom väl förberedda dialoger med civilsamhället inför att landrapporter uppdateras, också med fackförbund och trossamfund, kan analysen utvecklas och fördjupas.

ANVÄND OFFICIELLA RESOR FÖR ATT VISA CIVILSAMHÄLLETS BETYDELSE. Officiella delegationer bör prioritera möten med civilsamhället - inklusive fackförbund och trossamfund - särskilt med gräsrötter och utsatta aktörer, men alltid med en analys av hur kontakten kan påverka deras säkerhetssituation. Handelsfrämjande delegationer bör inkludera en facklig representant. I detta krävs en medvetenhet om GONGOs (regeringsskapade och/eller regeringskontrollerade organisationer) och risken för att sådana närvarar i olika sammanhang där civilsamhället möter beslutsfattare.

GE TYDLIGARE INSTRUKTIONER TILL UTLANDSMYNDIGHETERNA FÖR EN SAMSTÄMMIG POLITIK. Sveriges utlandsmyndigheter ses som centrala aktörer för främjande av handelsintressen. I flera av de länder som regeringen prioriterar i detta arbete, är civilsamhället särskilt utsatt. Det behövs därför tydligare direktiv till utlandsmyndigheter vad gäller att försvara civilsamhällets utrymme, och stöd till människorättsförsvarare, i koppling till det företagsfrämjande arbetet. Konflikter mellan mänskliga rättigheter och det handelsfrämjande uppdraget ska hanteras i linje med åtagandet om samstämmighet i Politik för global utveckling (PGU). Fackföreningar och organisationer som representerar människor som berörs av svenska investeringar måste ha en plats vid förhandlingsbordet och kunna påverka beslut. Regeringen bör se över möjligheten att återinrätta arbetsmarknadsråd på ambassader med uppdraget att främja social dialog och hållbar ekonomisk utveckling.

STÄRK POLITIKEN FÖR FÖRETAGANDE OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER. Sveriges handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter bör uppdateras med en tydligare politik för främjandet av organisationers, arbetstagares, lokalbefolkningars och människorättsförsvararares möjligheter att finnas, organisera sig och agera offentligt. Regeringen bör utreda möjligheten att lagstifta om att företag ska genomföra obligatoriska riskanalyser och åtgärdsplaner (så kallad human rights due diligence, HRDD), i vilken krav på skyddet för människorättsförsvarare säkerställs. Detta ska inkludera risker relaterade till mötesfriheten och rätten till fredliga protester, som kan följa av företags och deras samarbetspartners verksamhet. Regeringen behöver också säkerställa att statliga bolag och myndigheter, liksom aktörer som verkar med stöd av statliga medel, genomför riskanalyser och åtgärdsplaner i linje med FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.

Kvinnorättsaktivister i DR Kongo, ett land där kvinnor som organiserar sig för mänskliga rättigheter och fred ofta möter hårt motstånd. Foto: Kvinna till Kvinna/Ida Udovic.

UTVECKLINGSSAMARBETE FÖR CIVILSAMHÄLLETS DEMOKRATISKA UTRYMME

Målet för svenskt utvecklingssamarbete är att skapa förutsättningar för bättre levnadsvillkor för människor som lever i fattigdom och förtryck. En av förutsättningarna är att människor har inflytande i sina egna samhällen. Rätt genomfört kan utvecklingssamarbete stärka marginaliserade grupper, främja krav på staters efterlevnad av internationell rätt, och motverka korruption. Fel genomfört kan det gynna mäktiga gruppers intressen - inklusive givarna själva - mer än mottagarna, och främja korruption.

Utvecklingssamarbete som specifikt syftar till att stärka demokrati och mänskliga rättigheter har ökat sedan 1990-talet. Nu utgör utvecklingssamarbetet för demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatens principer det största enskilda tematiska området i Sidas budget. Mer än en tredjedel är stöd till organisationer i civilsamhället.[30] Under ett par decennier utgick demokratistödet från premissen att demokratisering var önskvärt från både regeringars och medborgares sida. Men den försämrade situationen avseende demokrati och mänskliga rättigheter förändrar spelreglerna för utvecklingssamarbetet.

Svenskt utvecklingssamarbete är överlag bra på att ge effektivt stöd till civilsamhället och finansiera internationella initiativ för civilsamhällets utrymme.[31] Sida har bland annat, på uppdrag av regeringen, tagit fram en skrivelse i ämnet. Hoten mot civilsamhällets utrymme nämns också i Sidas utkast till interna riktlinjer om stöd till civilsamhället, men utkastet saknar ännu specifik vägledning för hur stödet bör anpassas i miljöer där pressen är hård. Utvecklingssamarbete för att främja civilsamhällets möjligheter att finnas och verka handlar dels om att skydda hotade människorättsförsvarare och miljöförsvarare, och dels om mer strategiskt och långsiktigt arbete för att stärka demokratiska värderingar. På nästa sida följer rekommendationer för hur Sverige kan arbeta med båda dessa delar.

REKOMMENDATIONER

GENOMFÖR ETT KUNSKAPSLYFT FÖR PERSONAL PÅ SIDA, FOLKE BERNADOTTE-AKADEMIN OCH ANDRA MYNDIGHETER I UTVECKLINGSSAMARBETET.

En fördjupad förståelse av rätten till mötes- och föreningsfrihet är viktigt för att kunna stärka och försvara människors organisering. Det behövs strategisk och praktisk vägledning för hur utvecklingssamarbetet ska anpassas i miljöer där civilsamhället är under hård press. Det kapacitetsstärkande arbetet om konfliktkänslighet och konfliktförebyggande som gjorts inom Sida kan vara en bra förlaga.

BREDDA UPPFÖLJNINGEN AV STÖD FÖR CIVILSAMHÄLLETS UTRYMME.

Idag är uppföljningen av Sveriges strategi för stöd till civilsamhället alltför fokuserad på dialogformer och lagstiftning som påverkar CSO:ers villkor.[32] Pressen på civilsamhällets aktörer yttrar sig dock på olika sätt, och informella aspekter, som går utöver lagstiftning, har stor inverkan. Uppföljningen bör därför utgå från mer öppna frågor om hur organisationer har fått stöd i att hantera och motverka ett minskat demokratiskt utrymme.

”All press och alla attacker dränerar en på energi och styrka. Och de leder till en hög grad av självcensur.”

Mirjana Mirosavljević Bobić, chef för serbiska Reconstruction Women’s Fund.

STÄRK DIALOGEN MELLAN UD, SIDA, SVENSKA ORGANISATIONER OCH DERAS PARTNERS.

I framtagande, genomförande och utvärdering av Sveriges strategier för utvecklingssamarbete behöver lokala och svenska organisationer inkluderas. Analys av civilsamhällets organisering och av mötes- och föreningsfriheten bör ingå i alla strategier, och det bör konkretiseras hur de gemensamma åtagandena mellan regeringen och svenska civilsamhällesorganisationer omsätts i handling för att försvara det demokratiska utrymmet.[33]

”Kvinnoorganisationer har ofta ett litet antal medlemmar och saknar kapacitet att hantera all byråkrati. Visa flexibilitet i ansökningsprocesser.”

Manal Al-Taleb, Arab Women Organisation (AWO) i Jordanien.

VAR EN STOR OCH MODIG FINANSIÄR TILL CIVILSAMHÄLLET.

Sverige har ett starkt folkrörelsebistånd och ett effektivt stöd till civilsamhället jämfört med många andra givare. Men i ett hårdnande politiskt klimat krävs ännu mer och bättre anpassat stöd. Sverige bör öka stödet till aktörer som är underfinansierade av de flesta givare, däribland organisationer och rörelser som drivs av kvinnor, hbtqi-personer, minoriteter, urfolk, personer med funktionshinder, barn och unga med flera. Sverige behöver också visa en ökad vilja till delat risktagande med mottagarna, inte bara när det gäller resultat utan även för finansiella risker. För att utvecklingssamarbetet verkligen ska nå en pluralism av grupper inom civilsamhället behöver folkrörelsebiståndet värnas och utvecklas.

Japanska fredsaktivisten Setsuko Thurlow överlevde atombomben över Hiroshima 1945. År 2017 fick hon motta Nobels fredspris för sitt arbete för nedrustning inom kampanjen International Campaign to Abolish Nuclear Weapons. Foto: Ralf Schlesener

TILL CIVILSAMHÄLLETS FÖRSVAR I EU OCH FN

EU är världens största biståndsgivare med en gemensam utrikespolitik som ska utgå från demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatens principer. EU:s starka stöd för civilsamhället är av stort värde. Sedan 2012 har EU:s finansiella stöd till civilsamhället i dess roll som påverkans- och förändringsaktör ökat, och civilsamhället ses i ökad grad som en dialogpart. Stödet har dock blivit alltmer koncentrerat till geografiska områden som är av geopolitiskt intresse för EU, särskilt grannskapsregionen. Samtidigt har stödet från det tematiska programmet som täcker mer traditionella utvecklingssektorer, såsom hälsa, utbildning, mat och nutrition, minskat drastiskt. Formerna för hur medlen kanaliseras har också ändrats vilket försvårar för vissa typer av civilsamhällesaktörer att få tillgång till stödet, exempelvis genom att öppna utlysningar i ökad grad ersätts med direktstöd.[34]

Europaparlamentet har tagit fram en rapport och en studie om att motverka det krympande utrymmet för civilsamhället.[35] En enkät från *Concord Europa* till över 200 organisationer i 70 länder visar att lokala organisationer ser stor potential för EU att påverka regeringar i samarbetsländerna.[36]

Civilsamhällets demokratiska utrymme beskärs också på multilateral nivå, genom hot och repressalier mot individer och organisationer som driver människorättsfrågor i FN-systemet. Rapporter vittnar om en negativ trend för organisationers möjlighet att få konsultativ status hos FN, genom NGO-kommittén under FN:s ekonomiska och sociala råd, och därigenom kunna delta vid olika möten och förhandlingar.[37] Den förre FN-rapportören för mötes- och föreningsfrihet har också uttryckt kritik mot det krympande utrymmet för civilsamhället, och noterat att privatsektorn getts utrymme att spela en allt mer dominerande roll i koppling till de globala målen för hållbar utveckling, i jämförelse med CSO:er. Rapportören menar att denna utveckling skapar en obalans som gynnar den privata sektorns intressen på bekostnad av civilsamhällesaktörers möjligheter till inflytande.[38] Vidare är rörelsefriheten och rätten att lämna och återvända till sitt eget land en viktig fråga för människorätts- och miljöförsvararens möjlighet att delta i multilaterala forum. Det finns många fall då aktivister nekats visum eller stoppats på flygplatser på väg till internationella möten om mänskliga rättigheter.[39]

Sverige och andra stater behöver stärka sitt arbete på multilateral nivå för att främja civilsamhällets utrymme och försvara CSO:ers möjlighet att delta i internationella forum. Civilsamhällets deltagande kan också bidra till att stärka legitimiteten och förtroendet för institutioner som FN och EU, där ett representativt civilsamhälle kan bygga tydligare länkar mellan de som fattar besluten och de som påverkas av dem. På nästa sida följer rekommendationer för hur Sverige kan arbeta inom FN och EU för att främja civilsamhällets demokratiska utrymme.

REKOMMENDATIONER

VERKA FÖR EN ÖVERGRIPANDE EU-STRATEGI OCH NYA RIKTLINJER. Strategisk vägledning för hur EU ska försvara det demokratiska utrymmet bilateralt och multilateralt bör ingå, vad gäller såväl finansiering som politisk dialog. EU:s riktlinjer för människorättsförsvarare (*the EU Guidelines on Human Rights Defenders*) från 2008 behöver ses över med ett tydligt genusperspektiv och en medvetenhet om den förvärrade situationen, samt relatera till andra relevanta riktlinjer såsom de för religions- och övertygelsefrihet. Därtill bör Sverige driva på för att EU tar fram riktlinjer om mötes- och föreningsfrihet vilket idag saknas men finns om flera andra mänskliga rättigheter.

VERKA FÖR CIVILSAMHÄLLETS UTRYMME GENOM EU:S NÄSTA LÅNGTIDSBUDGET. Förhandlingarna pågår om en ny långtidsbudget för EU från och med 2021. Sverige bör driva att den nya budgeten främjar civilsamhällets roll och utrymme bland annat genom tillräcklig finansiering och stöd till CSO:er i både tematiska och geografiska program. Vidare bör Sverige driva på för ett specifikt program för CSO-stöd med fokus på gynnsamma förutsättningar för civilsamhället. EU:s stöd till civilsamhället behöver utformas så att även mindre civilsamhällesaktörer, i större utsträckning än idag, kan söka och få stöd.

STÄRK EU-DELEGATIONERNAS ARBETE FÖR CIVILSAMHÄLLETS UTRYMME. Det förs idag diskussioner om att bygga upp system för att EU-delegationer ska kunna säkerställa bättre riskanalyser och system för att tidigt upptäcka hot mot civilsamhällets utrymme. Detta bör Sverige stödja och driva på för. Sverige bör även verka för att civilsamhällesaktörer i större utsträckning än idag deltar i framtagande, översyner och genomförande av EU:s styrdokument för samverkan med civilsamhället (*road maps*) och att det finns tillräcklig finansiering för tillhörande handlingsplaner.

VERKA FÖR CIVILSAMHÄLLETS UTRYMME GENOM FN:S ARBETE PÅ LANDNIVÅ. Det finns stora behov av att lyfta och bevaka att FN arbetar modigt och strategiskt i samarbetsländer, även med motvindsfrågor och civilsamhällets utrymme. FN:s egna riktlinjer måste täcka hela spektrumet av mänskliga rättigheter i enlighet med samtliga FN-konventioner, så att arbetet främjar rättigheterna hos särskilt utsatta aktörer och inte prioriterar ned frågor med hänvisning till lokalt politiskt motstånd vilket ibland är fallet idag.

VERKA FÖR CIVILSAMHÄLLETS DELTAGANDE OCH MÖJLIGHETER ATT HÖRAS I FÖRHANDLINGAR. Sverige och EU måste tydligt kritisera när NGO-kommittén i FN behandlar ansökningar om konsultativ status på ett sätt som är politiserat och tydligt motarbetar civilsamhällets deltagande. Sverige bör fortsätta att samråda med civilsamhället såväl inför som under multilaterala möten, exempelvis FN:s högnivåmöte om uppföljning av Agenda 2030 med de Globala målen, samt öppna för att ge ordet till CSO:er i de fall då Sverige agerar samordnare eller ordförande. När olika FN-organ bjuder in människorätts- och miljöförsvarare till internationella möten kan dessa genom landkontor och dialog med värdländer driva på för att civilsamhällets representanter beviljas visum. Sverige kan också främja civilsamhällets deltagande genom att föreslå eller stödja mer interaktiva diskussioner eller längre inlägg från representanter för civilsamhället som en del av olika förhandlingar och diskussioner.

BYGG STRATEGISKA KOALITIONER FÖR CIVILSAMHÄLLETS UTRYMME. Sverige kan ta initiativ till resolutioner om mötes- och föreningsfrihet, samt främja CSO:ers deltagande och utrymmet för civilsamhällets skuggrapportering då länders efterlevnad av mänskliga rättigheter granskas i FN. Sverige kan även arbeta mot begränsningar som görs av det demokratiska utrymmet med nationell säkerhet som förevändning, till exempel genom att verka för att frågor om civilsamhällets villkor tas upp inom FN:s säkerhetsråds kommitté för motverkandet av terrorism.

VERKA FÖR EFFEKTIV FINANSIERING TILL CIVILSAMHÄLLET I MULTILATERALA ORGANISATIONER OCH DEN INTERNATIONELLA GIVARSAMORDNINGEN. Även om det är belagt att de mest effektiva formerna för finansiering är långsiktigt, processinriktat stöd till genomförande av organisationernas egna strategier, finns oroande tendenser till ökad givarstyrning och kortsiktiga stöd. Sverige behöver påverka andra givare och ställa högre krav på FN och EU så att lokala organisationer och rörelser behandlas som självständiga aktörer och inte reduceras till passiva målgrupper eller genomförare av någon annans agenda. I synnerhet gäller det organisationer som redan är missgynnade när det gäller finansiering, exempelvis kvinnorättsorganisationer.

13 KONKRETA RÅD FÖR ATT FRÄMJA CIVILSAMHÄLLETS UTRYMME

Som verksam inom svenskt utvecklingssamarbete bör du alltid utgå från att det demokratiska utrymmet kommer att förändras och påverkas av restriktioner. Detta behöver reflekteras i riskanalyser, planer och budgetar. Flera av råden nedan är relevanta för såväl statliga aktörer som för civilsamhällesaktörer.

ANALYSER

1 Förstå den lokala verkligheten

Bilda dig en självständig uppfattning om maktrelationer, konflikter, orsaker till problem och möjligheter till förändring. Det krävs en förståelse av vilka organisationer, processer och arbetssätt inom civilsamhället och i dialogen med civilsamhället som främjar människors inflytande och rättigheter. En annan viktig del är självreflektion, även kring vilka normer och värderingar som din organisation tar med sig i relation till lokalt dominerande kultur och värderingar.

2 Ta in information från gräsrötter

Att besöka organisationer på gräsrotsnivå - särskilt utanför huvudstaden - kan vara avgörande för att särskilja långsiktigt hållbara utvecklingsplaner, med potential för demokratiskt ägarskap, från mer givarstyrda eller elitstyrda agendor. Lyssna i synnerhet på organiserade kvinnor och personer från andra grupper som diskrimineras strukturellt.

3 Var medveten om GONGOs

Makthavare som vill underminera civilsamhällets arbete försöker ofta skapa splittring, rädsla och självcensur. I många länder är regeringsskapade och/eller regeringskontrollerade organisationer, så kallade GONGOs, en realitet att förhålla sig till inom civilsamhället. Det är viktigt att lyssna till olika aktörer, känna till vilka som är GONGOs, samt vara medveten om att det är farligt för oberoende organisationer att tala om GONGOs finns i rummet.

4 Var medveten om maktstrukturer och diskriminering inom civilsamhället

Även civilsamhällesaktörer kan bära på fördomar och utsätta exempelvis hbtqi-personer, kvinnorättsaktivister, unga, migranter eller personer som tillhör etniska minoriteter för diskriminering. Att skapa rum där det känns säkert att uttrycka sig och debattera kräver kunskap om civilsamhället och ett byggande av förtroende och tillit.

5 Tänk utanför boxen

Fokusera inte enbart på hinder och inskränkningar, identifiera även vilka som vill och kan göra något. Det kan skapa nya allianser med gräsrotsgrupper, religiösa samfund, universitet, oberoende medier, lokala myndigheter, och så vidare. Var öppen för att stödja de som inte är registrerade som organisationer. En del av civilsamhällets begränsade utrymme rör just svårigheter att få registrera sig formellt.

BEREDSKAP

6 Hantera risker off- och online

Risken för människorätts- och miljöförsvarare att blir utsatta för hot, våld eller förföljelse ökar, och i många fall går det inte att göra deras arbete säkert. Men det är viktigt att hantera osäkra situationer så klokt som möjligt genom strategier för såväl fysisk som digital säkerhet, bland annat kring hur information förvaras och behandlas. Utbildning och utarbetade säkerhetsplaner som fortlöpande uppdateras är viktigt.

7 Lär känna juridiska vägar lokalt, nationellt och regionalt

Såväl offentliga som privata aktörer använder det juridiska systemet för att sätta press på civilsamhället. Därför behöver organisationer och individer stöd i att hitta kontakter och resurser för lokala tvistlösningsmekanismer, regionala domstolar för mänskliga rättigheter, för att bemöta eller driva rättsprocesser och så vidare. Fråga lokala samarbetspartners om de har kontakt med jurister som de litar på, även i förebyggande syfte för att ha någon att kontakta direkt vid behov.

EFFEKTIVT STÖD

8 Bidra till civilsamhällets motståndskraft

Bidra till att stärka civilsamhällets motståndskraft genom att stödja arbete som stärker gräsrötterna genom bättre lokal organisering och finansiering, och grenverket genom nätverkande/koalitioner med andra. Stöd organisationers eller rörelsers egen förmåga att göra snabba anpassningar av verksamheten. Repressiva regeringar siktar ofta in sig på administrativa brister eller skattetekniska problem hos civilsamhällesaktörer, så stöd till dessa delar kan fungera förebyggande.

9 Stöd rörelser, inte projekt

Projekttänkande är inte svaret för att bygga en hållbar och rättighetsbaserad utveckling. Oavsett finansieringssätt krävs en välgrundad idé om hur samhällsförändring sker, med stöd till långsiktiga processer som drivs av de aktörer som kan åstadkomma den.[40] Kombinera det långsiktiga stödet med flexibel finansiering för snabbt stöd till hotade personer, eller för att snabbt kunna bidra med stöd om öppningar uppstår i den lokala kontexten.

10 Stöd de mest utsatta

Stöd de organisationer som är särskilt hårt utsatta i det land eller område där du verkar. Detta är ofta kvinnorättsorganisationer och hbtqi-organisationer vilka i många fall har särskilt svårt att få finansiering och utsätts för genusbaserade repressiva åtgärder kopplade till kön eller sexuell identitet. Det kan också vara organisationer för barn och unga, vilka ofta exkluderas även i andra organisationer inom civilsamhället. Ytterligare exempel på mycket utsatta grupper, beroende på kontext, är miljöförsvarare, aktiva inom fackföreningar, urfolk och rörelser som representerar religiösa minoriteter.

11 Människorättsförsvarare är också människor

Det är utmattande att bli smutskastad, motarbetad, ifrågasatt eller hotad. Visa respekt för alla som orkar engagera sig. Det ökade hotet kräver beredskap att stötta även när personer måste sätta sig i säkerhet. Lär av och samarbeta med organisationer som undsätter hotade människorättsförsvarare, och skapa möjligheter till utbyten med andra i samma situation - gärna långt bort från vardagen och i ett säkert sammanhang. Stöd i krissituationer behövs ofta även till familjemedlemmar, vilket bör inkluderas i krisstrategier.

12 Låt aktivister fokusera på rätt saker

Utvecklingssamarbete ska ha höga krav på redovisning av resultat och transparent användning av pengar. Samtidigt måste hotade människorättsförsvarare få fokusera på sakfrågor och den egna situationen. I känsliga situationer; förhandla fram lösningar som gör att viss rapportering kan ersättas med muntlig uppföljning, bankutbetalningar med besök för betalning på plats, och så vidare. Var medveten om att vissa aktörer har börjat använda krav på transparens som en förevändning för att inskränka civilsamhällets utrymme, till exempel genom krav på mycket detaljerad rapportering till regeringen om all verksamhet.

13 Synlighet som skydd

Se till att synas med ett brett spektrum av civilsamhällesaktörer, i sociala medier, på offentliga tillställningar med mera. Utgå alltid från berörda aktörers egna önskningar och bedömningar av risker. Representanter från svenska ambassader bör finnas med som observatörer under offentliga manifestationer, politiskt motiverade rättegångar, och andra situationer där närvaron kan ha skyddande inverkan direkt eller indirekt.

SAMMANFATTNING

Det demokratiska samhället hotas och civilsamhällets utrymme inskränks i allt fler delar av världen. Auktoritära krafter vinner inflytande genom makthavare som vill försvaga eller helt radera ut möjligheterna för civilsamhällets aktörer att verka självständigt i sin egen rätt, och driva förändring. Människor som arbetar för demokrati, mänskliga rättigheter och miljö får svårare att organisera sig. De som redan lever under förtryck och diskriminering trycks tillbaka allt hårdare.

Civilsamhällets olika aktörer som arbetar för mänskliga rättigheter, demokrati och miljö är oumbärliga samarbetspartners för att genomföra Agenda 2030 med de Globala målen för hållbar utveckling. I den här rapporten presenterar vi flera rekommendationer för hur svenska aktörer inom utrikes- och utvecklingspolitiken, och inom civilsamhällets egna organisationer, kan agera för att främja civilsamhällets demokratiska utrymme.

Civilsamhällets organisationer bör inkluderas i utveckling, genomförande och utvärdering av strategier för svenskt utvecklingssamarbete. Sverige behöver vara en stor och modig finansiär till civilsamhället genom att bland annat öka stödet till aktörer som är underfinansierade av de flesta givare. Däribland finns organisationer och rörelser som drivs av kvinnor, hbtqi-personer, minoriteter, urfolk, personer med funktionshinder, barn och unga med flera. Rådande tendenser på internationell nivå till att alltmer stödja kortsiktiga projekt, och förmedla finansiering via exempelvis FN-organ, försvårar civilsamhällets arbete i svåra kontexter. Sverige och det internationella givarsamfundet behöver prioritera långsiktigt stöd till civilsamhället utifrån organisationers egna analyser.

Det krävs en samstämmig politik för civilsamhällets demokratiska utrymme. En systematisk analys av civilsamhällets villkor, inklusive mötes- och föreningsfriheten, behöver inkluderas i varje avsnitt av regeringens skrivelse för mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer. Svenska delegationer bör prioritera möten med människorätts- och miljöförsvarare, och handelsfrämjande delegationer bör inkludera en facklig representant. Sveriges handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter behöver uppdateras med en tydligare politik för främjandet av organisationers, arbetstagares, lokalbefolkningars och människorättsförsvararares möjligheter att finnas, organisera sig och agera offentligt. Regeringen bör utreda möjligheten att lagstifta om att företag ska genomföra obligatoriska riskanalyser och åtgärdsplaner (så kallad *human rights due diligence*, HRDD), som inkluderar risker relaterade till mötesfriheten och rätten till fredliga protester.

Utlandsmyndigheterna spelar en central roll för Sveriges möjligheter att främja civilsamhällets demokratiska utrymme. Att arbeta aktivt med organisationer och försvarare av mänskliga rättigheter och miljö ska vara del av varje ambassads uppdrag. Det behövs tydligare direktiv för utlandsmyndigheterna vad gäller civilsamhällets utrymme i koppling till det företagsfrämjande arbetet, och stödet till människorättsförsvarare. Konflikter mellan mänskliga rättigheter och handelsfrämjande uppdrag måste hanteras i linje med samstämmighetskravet i Politik för global utveckling (PGU). Sverige bör också se över möjligheten att återinrätta arbetsmarknadsråd på ambassader med uppdrag att främja social dialog och hållbar ekonomisk utveckling.

EU:s riktlinjer för människorättsförsvarare (*the EU Guidelines on Human Rights Defenders*) behöver ses över, och Sverige bör driva på för att riktlinjer om mötes- och föreningsfrihet antas. I förhandlingarna om EU:s nästa långtidsbudget behöver Sverige stå upp för att civilsamhället ses som en aktör i sin egen rätt, vars roll skyddas och främjas genom tillräcklig finansiering. Sverige behöver driva på för en tydlig roll för civilsamhällesorganisationer i både tematiska och geografiska program, samt ett specifikt program för civilsamhällesstöd som har fokus på gynnsamma förutsättningar för civilsamhället. Sverige kan också bidra till att stärka civilsamhällets möjligheter att höras och delta i FN- och EU-processer, och motarbeta de försök som idag görs för att hindra människorättsorganisationers tillgång till och deltagande i FN-processer.

REFERENSLISTA

Annual Report on Human Rights Defenders at Risk in 2017 (2018) av Front Line, the International Foundation for the Protection of Human Rights Defenders

An Overview of Global Initiatives on Countering Closing Space for Civil Society (2017) av Jana Baldus, Annika Elena Poppe och Jonas Wolff för Center for Strategic and International Studies

Breaking Down Democracy - Goals, Strategies and Methods of Modern Authoritarians (2017) av Freedom House

CIVICUS Monitor Tracking Civic Space, Global Findings April 2017

Civil Society and Aid Effectiveness: Findings, Recommendations and Good Practice (2009) av Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD)

Civil Society Under Assault: Repression and Responses in Russia, Egypt, and Ethiopia (2017) av Saskia Brechenmacher vid Carnegie Endowment for International Peace

Cooperation with the United Nations, its representatives and mechanisms in the field of human rights: Note by the Secretary-General (A/HRC/36/31) 2017

CSO Access to EU Funding - External Instruments (2018) av CONCORD Europa

Digging deeper into corruption, violence against journalists, and active civil society, 21 februari 2018 av Transparency International på www.transparency.org

Former UN Special Rapporteur, Commentary: The Problem of Closing Civic Space Creeps Into the United Nations' Committe On NGOs, 27 maj 2016 av Maina Kiai på www.freeassembly.net

Freedom on the Net 2017: Manipulating Social Media to **Undermine Democracy** (2017) av Freedom House

Freedom in the world 2017, Populists and Autocrats: The Dual Threat to Global Democracy (2017) av Freedom House

From funding projects to funding struggles: Reimagining the role of donors, 17 januari 2017 av Maina Kiai på www.openglobalrights.org

Global Restrictions on Religion Rise Modestly in 2015, Reversing Downward Trend (2017) av Pew Research Center

How to protect and Expand an Enabling environment, Space for Civil Society (2014), Act Alliance och Cidse

ITCU Global Rights Index 2017: The world's worst countries for workers (2017) av International Trade Union Confederation

Mutual engagement between EU delegations and civil society organisations - Lessons from the field (2015) av Karine Sohet (APRODEV), Alexandra Makaroff (Plan International), Mads Hove (Global Focus) och Lonne Poissonnier (CONCORD Europe)

Overcoming the Politics of the UN's NGO Committee av Eleanor Openshaw, International Service for Human Rights publicerad i Strengthening civil society engagement with the United Nations (2017) av the United Nations Association – UK, the Friedrich-Ebert-Stiftung New York Office, CIVICUS och Avaaz

Peers and partners, enabling children to take civic action (2017) av Save the children och Civicus

Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association (A/HRC/23/39)

Report on addressing shrinking civil society space in developing countries (2016/2324(INI)) av Teresa Jiménez-Becerril Barrio

Review of Evidence of Progress on Civil Society-related Commitments of the Busan High Level Forum (2013) av Task Team on CSO Development Effectiveness and Enabling Environment

Regeringens och svenska civilsamhällesorganisationers gemensamma åtaganden för stärkt dialog och samverkan inom utvecklingssamarbetet (2015)

Rights to freedom of peaceful assembly and of association: Note by the Secretary-General (A/69/365) 2014

Rights to freedom of peaceful assembly and of association: Note by the Secretary-General (A/71/385) 2016

Shrinking space for civil society: the EU response (2017) av Richard Youngs och Ana Echagüe för Directorate-General for External Policies of the Union

Sidas riktlinjer för ramorganisationer inom anslagsposten stöd genom svenska organisationer i det civila samhället, bilaga 4.

Skrivelsen Utnyttjande av utvecklingssamarbetet för att motverka det krympande utrymmet för civilsamhället (2017) av Sida

Suffocating the movement – Shrinking space for women's rights (2018) av Kvinna till Kvinna

The Civic Origins of Progressive Policy Change: Combating Violence against Women in Global Perspective, 1975–2005, American Political Science Review Vol 106, No 3, August 2012, av Htun, M. & Weldon, S.L

The backlash against civil society access and participation at the UN (2018) av International Service for Human Rights

FOTNOTER

1 Det globala civilsamhällesnätverket CIVICUS definierar civilsamhället som en arena utanför familjen, staten och marknaden, som skapas av individuella och kollektiva aktiviteter, organisationer och institutioner för att främja gemensamma intressen.

2 Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association (A/HRC/23/39) s. 4.

3 Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association (A/HRC/23/39) s. 20.

4 Civil Society and Aid Effectiveness: Findings, Recommendations and Good Practice (2009) av Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD).

5 Review of Evidence of Progress on Civil Society-related Commitments of the Busan High Level Forum (2013) av Task Team on CSO Development Effectiveness and Enabling Environment, s. 9-10.

6 Principerna för utvecklingseffektivitet som antogs i Busan 2011 erkänner vikten av civilsamhället som en utvecklingsaktör i sin egen rätt. Regeringens och svenska civilsamhällesorganisationers gemensamma åtaganden för stärkt dialog och samverkan inom utvecklingssamarbetet, beslutades om 2015. De syftar bl.a. till att skapa en inkluderande dialog mellan regeringen och civilsamhällesorganisationerna, och till att organisationernas roller och mervärden tillvaratas för att uppnå de övergripande biståndsmålen.

7 Freedom in the world 2017, Populists and Autocrats: The Dual Threat to Global Democracy (2017) av Freedom House.

8 CIVICUS Monitor Tracking Civic Space, Global Findings April 2017

9 Annual Report on Human Rights Defenders at Risk in 2017 (2018) av Front Line, the International Foundation for the Protection of Human Rights Defenders.

10 Freedom on the Net 2017: Manipulating Social Media to Undermine Democracy (2017) av Freedom House.

11 Global Restrictions on Religion Rise Modestly in 2015, Reversing Downward Trend (2017) av Pew Research Center.

12 ITCU Global Rights Index 2017: The world's worst countries for workers (2017) av International Trade Union Confederation.

13 Digging deeper into corruption, violence against journalists, and active civil society, 21 februari 2018 av Transparency International på www.transparency.org.

14 Se till exempel anförande av Human Rights House Foundation till FN:s råd för de mänskliga rättigheterna, den 19 September 2016.

15 Civil Society Under Assault: Repression and Responses in Russia, Egypt, and Ethiopia (2017) av Saskia Brechenmacher vid Carnegie Endowment for International Peace.

16 Cooperation with the United Nations, its representatives and mechanisms in the field of human rights: Note by the Secretary-General (A/HRC/36/31) 2017.

17 Former UN Special Rapporteur, Commentary: The Problem of Closing Civic Space Creeps Into the United Nations' Committe On NGOs, 27 maj 2016 av Maina Kiai på www.freeassembly.net.

18 Breaking Down Democracy - Goals, Strategies and Methods of Modern Authoritarians (2017) av Freedom House.

19 Rights to freedom of peaceful assembly and of association: Note by the Secretary-General (A/71/385) 2016.

20 Breaking Down Democracy - Goals, Strategies and Methods of Modern Authoritarians (2017) av Freedom House.

21 Suffocating the movement – Shrinking space for women's rights (2018) av Kvinna till Kvinna, s. 29.

22 How to protect and Expand an Enabling environment, Space for Civil Society (2014), Act Alliance och Cidse.

23 GONGOs är en förkortning för Government organised non-governmental organisations.

24 Suffocating the movement – Shrinking space for women's rights (2018) av Kvinna till Kvinna, s. 18.

25 Peers and partners, enabling children to take civic action (2017) av Save the children och Civicus.

26 Suffocating the movement – Shrinking space for women's rights (2018) av Kvinna till Kvinna, s. 18-22.

27 The Civic Origins of Progressive Policy Change: Combating Violence against Women in Global Perspective, 1975–2005, American Political Science Review Vol 106, No 3, August 2012, av Htun, M. & Weldon, S.L.

28 Till exempel i utrikesminister Margot Wallströms anföranden till FN:s råd för de mänskliga rättigheterna 1 mars 2017 och 27 februari 2018.

29 Sidas rekommendationer framförs i skrivelsen Utnyttjande av utvecklingssamarbetet för att motverka det krympande utrymmet för civilsamhället (2017).

30 Enligt 2017 års statistik på www.openaid.se gick 6 miljarder SEK till demokrati, mänskliga rättigheter, jämställdhet och offentlig förvaltning, varav 2,6 miljarder SEK via organisationer i civilsamhället.

31 Detta framhålls med flera exempel i An Overview of Global Initiatives on Countering Closing Space for Civil Society (2017) av Jana Baldus, Annika Elena Poppe och Jonas Wolff för Center for Strategic and International Studies.

32 Sidas riktlinjer för ramorganisationer inom anslagsposten stöd genom svenska organisationer i det civila samhället, bilaga 4, Sid. 28.

33 Regeringens och svenska civilsamhällesorganisationers gemensamma åtaganden för stärkt dialog och samverkan inom utvecklingssamarbetet, beslutades om 2015. De syftar bl.a. till att skapa en inkluderande dialog mellan regeringen och civilsamhällesorganisationerna, och till att organisationernas roller och mervärden tillvaratas för att uppnå de övergripande biståndsmålen.

34 CSO Access to EU Funding - External Instruments (2018) av CONCORD Europa

35 Report on addressing shrinking civil society space in developing countries (2016/2324(INI)) av Teresa Jiménez-Becerril Barrio.
Shrinking space for civil society: the EU response (2017) av Richard Youngs och Ana Echagüe för Directorate-General for External Policies of the Union.

36 Mutual engagement between EU delegations and civil society organisations - Lessons from the field (2015) av Karine Sohet (APRODEV), Alexandra Makaroff (Plan International), Mads Hove (Global Focus) och Lonne Poissonnier (CONCORD Europe).

37 Rights to freedom of peaceful assembly and of association: Note by the Secretary-General (A/69/365) 2014, se flera exempel på s. 15-20. Se även Overcoming the Politics of the UN's NGO Committee av Eleanor Openshaw, International Service for Human Rights publicerad i Strengthening civil society engagement with the United Nations (2017) av the United Nations Association – UK, the Friedrich-Ebert-Stiftung New York Office, CIVICUS och Avaaz.

38 Rights to freedom of peaceful assembly and of association: Note by the Secretary-General (A/69/365) 2014, s. 5.

39 Rätten att lämna och återvända till sitt eget land slås fast i artikel 13 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. I rapporten The backlash against civil society access and participation at the UN (2018) av International Service for Human Rights, listas flera exempel på när människorättsaktivister ålagts reseförbud eller på andra sätt hindrats att resa till möten om mänskliga rättigheter.

40 Behovet av mer långsiktigt stöd till civilsamhällets arbete för mänskliga rättigheter har framförts av bland andra Maina Kiai, f.d. FN-rapportör för mötes- och föreningsfrihet. Se t.ex. From funding projects to funding struggles: Reimagining the role of donors, 17 januari 2017 av Kiai på www.openglobalrights.org.

CONCORD Sveriges arbetsgrupp för civic space bevakar och analyserar hoten mot människors rätt att organisera sig och verka fritt. Gruppen är ett forum för erfarenhetsutbyte och ömsesidigt kapacitetsstärkande, som lyfter vikten av fri och oberoende organisering och ger rekommendationer för hur Sveriges utrikespolitik och utvecklingssamarbete kan bidra till detta.

CONCORD SVERIGE